

Omkring omkring

Argumenter om sprog

Af Søren Gosvig Olesen

Den mest misbrugte præposition på dansk er uden tvivl *omkring*. Den er også en af de mest brugte. Vi har nu diskussioner *omkring* (ikke *om*) noget, tanker *omkring* (ikke *om*) noget, overvejelser *omkring* (ikke *over*) noget, begreber og principper *omkring* (ikke *for*) noget, vi har endda synspunkter eller perspektiver *omkring* (ikke *på*) noget. I hvert fald kan man både høre og læse ordet brugt sådan. Hvorfor har *omkring* fået den udbredelse? Og videre: Hvis man følger de sprogfolk, der bruger sikkerheden i præpositionsvalg som målestok for, hvor godt nogen kan et sprog, er det så ikke tegn på et sprogligt forfald? Og igen: Hvad kan det så skyldes?

Mine spørgsmål lægger op til en teoretisk overvejelse. For det er ikke kun præpositionen *omkring*, det er galt med. Mit anliggende er ikke ordet *omkring* endsige andre enkeltord, men hele den sammenhæng, sprog er og er *í*, og som gør, at man, når man diskuterer sprog, kommer vidt – omkring. Det er ganske vanskeligt at trække grænserne for en diskussion om sprog. For det bliver hurtigt vanskeligt at sige, hvornår det er sproget, man diskuterer, og hvornår det er noget andet. Eller kort sagt: Når man diskuterer sprog, diskuterer man ikke kun sprog.

Jeg foreslår mine overvejelser for egen regning og citerer mine eksempler anonymt, dels fordi det sker efter erindringen, dels for at holde deres ophavsmænd skadesløse.

1. Opfattelsen af sproget

Hvorfor kan man ikke diskutere *omkring* noget? Det går da meget godt. Det fungerer da! Vi kommunikerer!

Sådan siger man almindeligvis. Sådan siger den almindelige opfattelse af sproget. Den almindelige opfattelse af sproget er den, jeg vil kalde den *instrumentelle*. Den er almindelig i den forstand, at vi alle sammen har den, så længe vi ikke tænker nærmere over sproget. Ifølge denne opfattelse er sproget et kommunikationsmiddel; et værktøj, mennesker anvender, når de vil meddele noget til hinanden.

Opfattelsen er ikke forkert, men den er utilstrækkelig. Der er i virkeligheden ganske meget, som skal være på plads, før man “bare” kan meddele sig til hinanden. Det meste af, hvad vi siger og skriver, er meget indforstået og bliver uforståeligt, når det løses fra sammenhængen. Men det er ikke umiddelbart til at indse, for man er jo altid i en sammenhæng. Sådan går det til, at man kan stemple det som indforstået, der ikke går ud fra den sammenhæng, man lige er i.

Og sådan bliver den almindelige sprogopfattelse ganske insisterende. Dens modstandere, blandt hvilke undertegnede, opfordres gerne til at komme med *argumenter* imod den, hvis de vil gøre sig gældende. Sagen er imidlertid, at hvis vi modstandere har ret, så er også argumenter kun forståelige i en sammenhæng.

Man kan meget vel være uenig og diskutere, men kun i ly af alt det, som ikke står til diskussion, sagde den kloge filosofilærer Alain (pseudonym for Emile Chartier, 1868-1951). Argumentation er ikke en slags intellektuel mekanik, som kan anvendes uden sammenhæng. Man må have sammenhængen med.

2. Argumentets svagheit

Hvis man går ind på at tage sammenhængen med, kommer man vidt omkring. For så må diskussionen angå, hvordan vi overhovedet kan argumentere om sprog.

At argumentere viser sig at være en pædagogisk opgave mere end en argumentatorisk.

– Lad os tage sammenhængen med, siger jeg til min modstander med det instrumentelle sprogsyn. Lad os gå ud fra alt det, sproget er: Kultur, fantasi, verdensanskuelse, handling, magi...

– Ja, lad os det, siger modstanderen, for det er sproget jo også.

Men det var ikke det, jeg mente. Min opfattelse er tværtimod, at hvis der er noget, sproget *også* er, så er det kommunikation. Sproget kan først kommunikere, når det er kultur, fantasi, verdensanskuelse osv. Kommunikationen er kun mulig i kraft af alt det ved sproget, som ikke er kommunikation.

Diskussionen er ældgammel, lige så gammel som filosofien, der tog sin begyndelse ved at skille sig ud fra retorikken og skælde ud på retorikerne, som spillede på ordenes flertydighed. Det er filosofferne, der har sejret, men deres sejr har ikke nødvendigvis bragt noget godt. I de seneste par århundreder har de fået alvorlige tømmermænd. For det er ikke så enkelt.

Retorikerne (og digterne) har måske ikke ret, men de har en pointe. Sproget er ikke entydigt. Den entydighed, filosofferne, og senere videnskabsfolk og teknikere, kan komme frem til, kan de kun komme frem til med udgangspunkt i sproget, som det er i al sin mangfoldighed.

Filosofiens historie er historien om, hvordan man lærer af sine fejltagelser. En historie, som dog ofte nok gentager sig i andre diskussioner. Filosofiens historie findes ikke kun på bibliotekerne. Dens tradition er også

civilisation. Derfor er de fejltagelser, man finder i almindelige opfattelser, og hvad man kan lære af dem, også en filosofisk historie. Det vil jeg belyse med nogle eksempler fra den standende debat om det danske sprog.

3. Er sprogvidenskab også sociologi?

Folks argumenter om sproglige problemer hviler ofte på en mening eller en idiosynkresi, de har, før de finder på argumenterne, hørte jeg engang en sprogforsker sige i et af P1's sprogprogrammer. Og så gik han selv i gang.

Ved en pølsevogn havde han hørt en kunde korrekse en anden: "Det hedder *en hotdog*, ikke *en hotdogs!*" Og det kunne jo være sandt nok. Men den folkelige fortaelse har slægtninge i hobetal, forvanskninger af fremmedsprog, som vi efterhånden er blevet enige om at anse for korrekte. Hvorfor så al den iver for at korrekse? Jo, mente sprogforskeren, det er en måde at markere sin sociale status på. Det er "fint" at tale korrekt.

Nuvel, det var så hans argument, hans mening. Som han havde i forvejen? Men det var ikke slut endnu. For sprogforskeren ville underbygge sin teori ved at påpege, hvordan man, hvis der endelig skulle korrektes, måtte tage fat i så meget andet også. Det hedder f.eks. *en rawlplug* og ikke *en rawlplugs*. Alligevel siger alle det sidste. Hvorfor korrigerer man ikke her? Og så kom den overrumplende konklusion: Fordi det ikke er "fint" at tale om rawlplugs!

Udsendelsen fik overbevist mig om, at jeg måtte ændre min udtalelse af *rawlplug* i ental, thi også jeg var blandt de formastelige, der udtalte entalsformen med -s. Men udsendelsen overbeviste mig kun indirekte om forskerens syn på sproget. Jeg var med på det om social status i forhold til sproglig korrekthed. Men der var et paradoks med hen-

Søren Gosvig Olesen, foto Martin Mydtskov Rønne

syn til påstanden om, at vores meninger om sproget er meninger, vi har, før vi irriteres over fejl. Dér var forskeren ikke just overbevisende – men han var på den anden side en glimrende, omend vel ufrivillig, illustration af sin påstand. For lad gå med at det ikke er fint at tale om rawlplugs. Men hvordan var det lige, argumentationen begyndte? Var det ikke noget med *en hotdogs*?

4. Er sprogvidenskab også psykologi?

Strengt taget er det vel ikke en sprogvidenskabelig, men nok så meget en sociologisk betragtning, man anlægger, når man vurderer, hvad der er fint og giver status. Men virkeligheden er ikke inddelt efter videnskaberens områder, og heller ikke sprogvidenskaben foregår på et lukket felt med hegn (*nåja*) omkring. Sådan blandes mange ekspertiser, til ingen til sidst er ekspert, og da øjner filosofien en mulighed for at blande sig. Men lad mig foreløbig blive i videnskaberens forsamling.

En videnskab, som ligeledes ofte blandes ind i argumentationen om sprog, er psykologien. Hvilken debat er i grunden også helt uden psykologi?

I en anden udsendelse hørte jeg nogle år senere en anden sprogforsker harcelere over det snerpede sprogsyn, mange danskere havde. Der var forskellige kategorier i befolkningen ifølge denne forsker. En af dem var “de sure gamle mænd”. Sådan kaldte sprogforskeren dem. Men det lød nu ikke rigtig som en lingvistisk karakteristik. De “sure gamle mænd” havde forskellige yndlingsaversjoner. Blandt disse var nedslidningen af vokalerne *a*, *e* og *æ* hos de yngre. Altså udtaler som *prassemøde* i stedet for *pressemøde*, *rats-sag* i stedet for *retssag*, *prast* i stedet for *præst*, osv.

Nu spidsede jeg ører. Det var som sagt nogle år senere end den under pkt. 3 nævnte udsendelse, og jeg nærmede mig allerede den nævnte befolkningskategori – men den ny-modens udtale havde aldrig generet mig. Skulle jeg mon opfinde en grund til ikke at kunne lide den?

I min søgen efter grunde til at kritisere udtalen af *e* og *æ* som *a* fandt jeg i det mindste en brist – som dog ligger i diskussionen og teorien om udtalen, snarere end hos dem, der taler sådan: Det er faktisk ikke de unge, der har den udtale, men de unge i *København*.

Desværre opfattes det danske sprog tit som et sprog, der tales i København. Når unge københavnere siger *rats-sag* og *prast*, bliver det straks til, at sådan taler de unge i Danmark. Det er ikke anderledes, end når udtalen *Amager* bliver stemplet som snobbet, fordi man siger sådan i Gentofte og Holte. Jeg kan på baggrund af mange års færden i provinsen både øst og vest for Lillebælt forsikre, at dér udtales *Amager* også med tre stavelser, og at dér har man skam både præster og pressemøder – også blandt unge.

Men hvad skal man sige, når man som barn har siddet foran det nationale fjernsyn og beundret en københavnsk dialektologs

evne til at lokalisere fynsk så præcist som i forhold til Ørbæk landevej og derefter hørt ham gøre opmærksom på den fynske udtale af *gået* som *gååt*, idet han forklarer: "Det hedder jo *gåed*"...

5. Teorier og fordomme

Det er ikke kun videnskabelige teorier, der blander sig i diskussionen af sprog; teorier, som er sociologi, psykologi osv. mere end de er sprogvidenskab. Det er også teorier af den mere primitive slags, som er fordomme, som man griber på fersk gerning hos andre, alt imens man kommer til at afsløre sine egne. Efter at have vist det i pkt. 3 og 4, vil jeg nu selv fremsætte nogle teoretiske overvejelser, så andre kan få lejlighed til at afsløre mine fordomme og diskussionen muligvis få en fortsættelse.

Lad mig begynde med det mest enkle. Jeg har ofte fået den indrømmelse fra mine modstandere, "instrumentalisterne", at det med sproget som verdensanskuelse, kultur, fantasi osv. nok kunne have relevans, hvad angik sprogets ædlere dele og funktioner, men at det var uden relevans i det daglige; og jeg må indrømme, at jeg mangan gang har, som man siger, "købt" det argument. Men nu er jeg kommet i tvivl. For nylig hørte jeg nemlig tilfældigvis, at en dansk europaparlamentariker havde rådet en ny kollega og landsmand til at tale dansk og ikke engelsk i parlamentet. "For på dansk siger du, hvad du *vil*; på engelsk siger du, hvad du *kan*". Ligeledes for nylig hørte jeg, at eksport- og importvirksomheder går fejl af deres handelspartnere, når de bruger engelsk som *lingua franca* i stedet for at bruge et af parternes modersmål.

Begge dele ville jeg også antage. Men jeg har aldrig udtalt mig om nogen af delene, for jeg er hverken politiker eller forretnings-

mand og kan ikke tale på deres vegne. Eksemplerne fra forretningsverdenen og fra den politiske verden gav mig imidlertid mod til at vende mig til det simple eksempel, jeg altid selv nævner for at gøre grin med det engelsk, man bruger i almindelige internationale sammenhænge og over for turister. Det drejer sig om det hyppigt forekommende, men lidet undersøgte udsagn: *No problem!* Hvad siger det egentlig? Hvorfor er det, det første man hører, når man har indladt sig med en gadesælger under sydlige himmelstrøg? At der ikke er nogen problemer, det er vel klart! Hvad har *problemer* overhovedet med sælgerens roser eller papirlommetørklæder at gøre?

Når man undersøger udsagnet, viser det sig, at det slet ikke handler om problemer. Det betyder *ikke* "Der er ingen problemer!" (for hvilke problemer skulle der være?), det betyder derimod "Nu er der kontakt!", måske endda "Nu skal vi til at handle!". Det viser sig at være en ganske indforstået formulering, med hvilken man indgår en pagt. "No problem!" kan oversættes til "Now we are talking business!". I hvert fald i gadesælgerens sammenhæng. I andre kan det oversættes til "You are welcome!" eller "By all means!". Sådan fungerer problemformuleringen som en formular, der alt efter sammenhæng kan fyldes med forskellig betydning. Også den!

Mit spørgsmål er her: Hvis selv så banal en formulering er afhængig af den verden, den optræder i, hvor går så bundgrænsen for sproget som verdensanskuelse, kultur, fantasi og alt det andet, jeg har nævnt?

6. Sprogets nervøse trækninger

Jeg har fra begyndelsen indrømmet, at jeg taler for egen regning og uden videnskabelig baggrund, om end ud fra min filosofiske

skoling. Og den består frem for alt i at undre sig.

Det undrer mig i høj grad, at det ikke er åbenlyst for enhver, at sproget ikke er et instrument. Alene det, at man ikke kan lægge sproget fra sig – det kan man dog med et hvilket som helst instrument!

Mit sprog er min verden, en verden, som er særegen, hvad enten den, der taler, er en region, en nation, en gruppe, en klasse eller et individ.

Det er da underligt, at vi lige for tiden alle sammen *sender signaler* eller *implementerer* eller *superviserer*... Hvem har fået os til dét? Ikke andre end det anonyme, talende *man*.

Sådan overtager vi ikke bare amerikanske ord og vendinger (det er det mindste af det, *really*...), men en hel måde at tale vores eget sprog på, helt ud i diktionen og hilsenen. Kan det så undre, at vores følelser også lidt efter lidt bliver amerikanske? Og vores tanker? Nej, det underlige er, at det overrasker nogen.

Jeg er endt med at undre mig over noget andet. For jeg har brugt rigelig med krudt på amerikaniseringen. Og der sker mange andre ændringer, som ikke har noget med engelsk at gøre. (Eller skyldes de muligvis, at vi alene på grund af amerikaniseringen efterhånden ikke kan høre, hvilket sprog vi selv taler?).

Hvordan kan nogen bare acceptere formuleringer som “vi har fået mange mails omkring det”, “det er vigtigt med formidling omkring det”, “det er vigtigt at slippe af omkring det”? Hvordan kan nogen acceptere rent vrøvl som: “Det er både underholdning, men også alvor”? Ingen ville vel sige: “Det er ikke et enten-eller, men derimod et både-men også”...

Man hævder, at den slags går over, og jeg træder også gerne ud af skabet som jubeloptimist (næsten ingen siger *starte op* mere, og

shine op er blevet ligefrem firseragtigt). Alligevel, hvorfor vinder det indpas for en tid? Findes der teoridannelser for det?

En lang togtur forrige efterår gav mig anledning til at danne min helt egen teori. Måske er den som mange andre teorier fremsat allerede, men lad den i al fald være nævnt til en slags videre befordring. Lidt længere henne i togvoggen var et par i samtale med en herre, der sad på den modsatte side af midtergangen. Hans replikker kunne derfor tydeligt høres. Det drejede sig nu mest bare om bekræftelsen *jaja*, som til gengæld blev udtalt trefoldigt, ikke mindst under de andres tale og altid i samme, rytmiske forskydning. Togvognen genlød simpelthen af mandens *jaja – jaja – jaja*.

Jeg er ganske vist før stødt på talemåden og har undret mig over den. Skal den vise, at man er meget engageret i samtalen? Er det en opfordring til samtalepartneren om endelig at gå videre? Men eftersom jeg i disse tidligere tilfælde selv har været ved at tale med den, der bejaede på en sådan måde, har jeg måttet overhøre det og koncentrere mig om, hvad jeg selv ville sige. I toget kunne jeg derimod være observatør. Der opdagede jeg, at der slet ikke blev sagt noget med de *jaer*. De betød ikke mere, end hvis manden havde sagt *hmhm – hmhm – hmhm*, ikke mere end en rømmen eller en hosten. At hoste eller rømme sig kan ganske vist også have betydning, men det kan altså også dreje sig om helt ufrivillige ytringer.

Hvis man forestiller sig et “jaja” reduceret til et “hmhm” (eller et “gnøfgnøf”), kommer man imidlertid fra et *ord* til en simpel *lyd*. Går man videre, kan man reducere til en bevægelse med tungen eller med halsmusklerne. Eller måske en anden type bevægelse. Ufrivillige bevægelser af den type, læger beskriver som *tics*, når det drejer sig om et

menneskes fysiologi.

Jeg kom til at tænke på det, fordi jeg blev mindet om, hvor svært det er at tale med et menneske, hvis øjenomgivelser eller mund hele tiden foretager en eller anden besynderlig bevægelse, som vedkommende ikke kan forhindre, og som man derfor af høflighed og hensyn til samtalen lærer at ignorere. Manden i toget var med sit evindelige *jaja – jaja – jaja* ikke mindre vanskelig at ignorere. Og dog var det ord, der kom fra ham.

Hvad er der i vejen for at opfatte sproglige ukorrektheder som *tics*, der hænger og forvirrer, konstruktioner, der har sat sig fast, indtil de måske en dag er forsvundet lige så uforklarligt, som de kom? *Sproglige tics*, ord som strengt taget ingenting betyder, men som for en tid kendetegner større eller mindre sproglige fællesskaber. Politikertics (på

sigt, på nuværende tidspunkt, selvfølgelig), journalistics (*rent faktisk*), managementtics (*procesorienteret, omstillingsparat*), filmtics (*opfølgeren*), filosoftics (*hvis og kun hvis*) og videnskabstics (*plausibel*). Eller *tics* for hele folket. *Både – men også*. Og omkring...

Det er muligvis ikke hele forklaringen. Det er muligvis slet ikke nogen forklaring. Men der er dog så meget teori i overvejselen, at det kan virke orienterende på ens handling: Der findes sproglige ytringer, som man af hensyn til samtalen må lære at ignorere.

Søren Gosvig Olesen (f. 1956), lektor ved Afdeling for filosofi på Københavns Universitet. Dr. phil. habil. på afhandlingen *Wissen und Phänomen* (1998). Oversætter af bl.a. Heidegger, Derrida og Foucault (herunder af *mise en discours* til *italsættelse* i *Viljen til viden*, 1978).

Svensk over Sundet

Af Cæcilie Helmer Madsen

Undersøgelser af nordisk sprogforståelse slår gang på gang fast, at vi svenskere og danskere har svært ved at forstå hinanden, når vi skal tale sammen. Nordmændene har det lettere i nabosprogssammenhæng; de deler nemlig sproglige træk med både Sverige og Danmark. Mange nordmænd er desuden – i modsætning til os danskere – vant til at lytte til deres egne landsmænds dialekter. Senest har to forskere fra Lunds Universitet vist, at danske og svenske unge er på samme bare bund, når det gælder forståelse af nabosprog blandt nordiske gymnasieunge. Undersøgelsen hedder *Håller språket ihop Norden?* og viser ud over forståelsedelen, at danske og svenske unge hellere vil lære engelsk end lære at forstå hinandens sprog. Danskere og svenskeres gensidige nabosprogkundskaber

er derfor på alle måder at betragte som det nordiske sprogfællesskabs “svage led”.

I disse år foregår der imidlertid en udvikling i den sydlige del af Norden, som kan ændre forholdene. Med Øresundsbroens åbning i år 2000 blev betingelserne for et samarbejde mellem de to landes erhvervsliv forbedret. Broen fik samtidig betydning for den enkelte borger i området. Det er blevet lettere for skåninger at komme på indkøbs- eller museumsture i Danmark, og hvad man tidligere kendte som den årlige “Københavnstflugt”, er for mange skånske familier blevet en månedlig foretælse. Ligeledes har danskere fået øjnene op for Skåne; i første omgang for boligpriserne i Malmø og omegn, men efterhånden også for de mange udflugtsmål, landsdelen har at byde på.